II.

Probe de sinonimică românească [1].

Studii de sinonimică românească, putem zice că nu există. Un articol ca acel despre „Colectivul *ceată* şi sinonimele sale", publicat în „Arhiva" din Iaşi (IX, p. 392 sqq. [2]) de regretatul fost profesor de franţuzeşte la Pomîrla, Gh. Gheorghiu, stă cu totul stingher, ori trebue să primească tovărăşia, destul de neplăcută, a pomelnicelor *Dracului*, alcătuite de dd. G. Pascu [3] şi E. Bot reanul [4].

Material adunat există, totuşi, considerabil. Astfel, ca să nu pomenim de nomenclatura botanică (în special, Panţu) şi ihtiologică (Antipa, Frăţilă) sau de terminologia poporană agricolă şi industrială (Damé, Pamfile), „Opincarul" lui Jipescu oferă o îmbielşugată recoltă, Glosariul manuscris al Golescului, din care d. G. T.-Kirileanu dă, prin „Şezătoarea", preţioase excerpte, e o adevărată mină, iar Glosariul lui C. Stamati din „Musa Românească" (ed. Codrescu, I, p. 526) îşi are, deşi în mai mic, importanţa sa. Extrem de bogate liste de sinonime, ca acele din Glosariul Viciu (p. 103 sqq.), relative la *chibrituri* [5] şi *cartofi* [6], iar, nu lipsesc. Şi a fost o fericită inovaţie ideea d-lui Sextil Puşcariu de a face loc, în Dicţionariul Academiei, supt anume cuvinte, sinonimelor respective. [7]

Sânt atâtea „prodrome" ale *Repertoriului* (dacă nu chiar *Dicţionariului*) *de Sinonimică Română,* [8] ce se va face cândva: în calea lui aducem şi neînsemnatul nostru prinos.

Ştim, — şi o spunem pentru a preîntâmpină o eventuală obiecţie, — că, după unii, existenţa însăşi a sinonimelor e iluzorie, întrucât ea ar presupune o identitate de înţeles care, de fapt, nu există. Dar mai ştim că însăşi această „identitate", când, din sfera abstractă a transcendenţelor logice, se coboară în realitatea biologică, istorică, a contingenţelor limbii (care nu e logică, ci psihologie! [9]), trebue luată „cum grano salis" şi că uzul (*usus*), care poate degenerà în „abuz" (κατάχρησις), fără a-şi pierde calitatea de „arbitru" [10], le autorizà: din graţia suverană a acestui dictator, care nu vrea să audă de Constituţiile gramaticale ale „miniştrilor graiului" si-şi vede liniştit de drum, — pe când „grammatici certant", — neconsimţind să sfârâme cristalele limbii, numai pentru că ele

[1] Notele sânt la sfârsitul lucrării.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

n'ar fi destul de geometrice, *sinonimele există*: e fapt. Şi atâta n'ar ajunge, pentru ca ele să fie „legiune", chiar dacă n'ar fi să urmărim, cronologic şi geografic, mulţimea acelora, care, cândva („arhaisme") sau undeva („provincialisme"), redau *grosso modo* aceeaşi noţiune, cu sau fără nuanţele de frumuseţe, cuviinţă şi adevăr, corespunzătoare [12], ce alcătuesc împreună conceptul de „proprietas verborum".

In această gamă de nuanţe, adecă, subiectiv, în perceperea şi redarea timbrului lor, stă şi tot meşteşugul traducerilor, care nu sânt, în ultima analiză, decât o problemă de echivalenţă verbală, de sinonimică interlingvală (bilingvă, diglottă). Şi o problemă atât de delicată şi grea, încât mulţi o proclamă, desnădăjduiţi, insolubilă. Dificultăţi obiective, rezidând în însăşi firea limbii în care traduci în raport cu aceea a limbii din care traduci [13], şi dificultăţi subiective, derivând din înseşi insuficienţele de gust şi ştiinţă ale traducătorului, se îngrămădesc fără număr în calea traducerii, împiedecând, într'o măsură mai mare sau mai mică — după nivelul relativ al limbilor şi după talentul cui le mânueşte — găsirea echivalentului [14].

Să luăm un caz concret. Herodot (I, 32,8) citează vorba celebră a lui Solon către Croesus: „πρὶν δ' ἄν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν, μηδὲ καλέειν κω ὄλβιον, ἀλλ' εὐτυχέα". Toată greutatea traducerii stă în redarea antitezei ὄλβιος-εὐτυχής, între două sinonime... antonime. Biruit-a însă această greutate Dindorf, când traduce latineşte: „Priusquam vero diem obierit, differendum est, necdum *beatus* hic nominandus, sed *felix*"? — Dar *felix* redă, într'un vestit vers vergilian *(Georg.*, II, 489: „*felix*, qui potuit rerum cognoscere causas": alusie la Lucreţiu!) tocmai pe ὄλβιος din Euripide (fragm. 910, p. 654 N²: ὄλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας ἔχει μάθησιν), iar *beatus*, în cutare vers, nu mai puţin faimos, din Horaţiu (*Epod.*, II, 1: „*beatus* ille, qui procul negotiis") nu se referă de loc la fericirea postumă (cf. şi gr. τρισόλβιος, τρίσμακαρ faţă de vergilianul „*terque* quaterque *beati*" şi horaţianul „*felix ter* et amplius" [15]). — Au greşit, poate („licenţe poetice!"), Vergil şi Horaţiu, care, acesta, dă chiar o definiţie a terminului *beatus (Carmina*, IV, 9,45 sqq.) [16]? E mai greu de admis. Şi nici tratatele de sinonimică latină sau „Antibarbarus" nu pot pretinde aşa-ceva. Fapt este, că ὄλβιος nu are precizia, conturul definit, eliminatoriu, al „fericirii transcendente", „cereşti", pe care-l are, în anumită măsură, mai târziu, un μάκαρ, μακάριος =

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

defunctus, *mortuus* (cf. Μακάρων νῆσος, „Insula *Fericiților* s. *Blajinilor* = Morților", „Insel der *Seligen* = Totеninsel", apoi germ. *glückselig*, *selig*[17], fr. *bienheureux*) şi că, în pasagiul citat, definirea, delimitarea conceptului se datoreşte însuşi contrastului cu εὐτυχής: θέσει, nu φύσει! Cu εὐτυχής, însă, nu era acelaşi lucru: ca şi εὐδαίμων (cf. ἀγαθὸς δαίμων „geniul-bun", în concepţia creştină Ἀγαθάγγελος, şi homericul σὺν δαίμονι, „cu Dumnezeu!"), εὐτυχής se raportă la „noroc" (cf. ἀγαθῇ τύχῃ, noroc bun!")[18], — singura deosebire fiind aceea, că εὐδαιμονία s'ar referi mai curând la o fatalitate (fericită) internă, de temperament sau caracter (cf. ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων al lui Heraclit), pe când εὐτυχία înseamnă o fatalitate (fericită) externă, rezultând din împrejurări, din conjuncturi fericite (cf. τυγχάνω, „întâlnesc, întâmpin"). Ca atare, însă, adevăratul echivalent latin al lui εὐτυχής nu poate fi *felix* (= *fecundus*, opus lui *sterilis*), cum vrea Dindorf, ci numai *fortunatus* (cf. *Fortunae filius: fors, forte, fortuitus*), *auspicatus* (cf. *ominatus*), sau *prosperus* (cf. *res secundae* şi gr. εὐθηνός, „care prosperă, propăşeşte, e din bielşug", — de unde şi *ieften* al nostru![19] —, „căruia-i *merge* bine": ideea trebue comparată cu aceea de „a face bine" — ca în: *ce mai faci?* = *cum îți merge?* — a gr. εὐπράττειν). — De aceea, fără închipuire, preferăm traducerea bătrânului Eustratie al nostru (*Herodot*, ed. N. Iorga, p. 15): „până nu va muri, nu pociu să-l *fericesc*[20], numai ce-i zic: *nărocos*".

*

„Gravidă": 1. borţoasă, — 2. burduhoasă, — 3. grea, — 4. grecioasă, — 5. groasă, — 6. încărcată, — 7. îngrecată, — 8. îngreunată, — 9. îngroşată, — 10. în-posiţie, — 11. împovărată, — 12. în-altă-stare, — 13. însărcinată, — 14. neslobodă, — 15. tăroasă.

Observaţiuni. — No. 1 e un derivat din *borţ*, „gros ventre de femme enceinte" (v. Dicţ. Ac.), cu acelaşi sens peiorativ, ca şi no. 2, cu variantele sale: *burdioasă*, *burduhănoasă*, cu *burduhul (borțul) la gură, cu pântecele până la gură, cu ciolane în pântece* (Marian, *Naşterea*, p. 10, n. 1), în special despre fetele „greşite", pentru care vechile orândueli prevedeau „gloaba pântecelui", cu anumite circumstanţe atenuante pentru cazurile de „greşeală fără pântece" (N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI[2], 273). — No. 3 (în vechile legiuiri rom.: *grea de prunc*[21] s. *în pântece*, în Bănat: *greoaică* apoi *grea-mare*) aparţine aceluiaşi radical cu no.

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

8 (de întrebuinţare curentă) şi no. 4 (arhaism, atestat, d. ex., în Biblia din 1688,277), derivând direct dintr'un lat **grevitiosa* (cf. şi no. 7, din lat. **ingrevicare;* cf. mr. *angricari*, „a fi greu, a atârnà", *angricat*, „atârnat", *angricos*, „greu, posomorât", *'ngricari* „a îngreunà, a îngreuià, a aveà greutate, a aveà lene" [22]), mai probabil decât din vr. *greaţă*, „greutate" (cf. dubletul modern *greţos).* — P. no. 5., cf. fr. *grosse* şi no. 9, atestat în N. Iorga, *Doc. Bistriţei*, II, 34: *„îngroşată* muere". — No. 6 l'am găsit şi 'ntr'o povestire de la Românii din Serbia (*Graiul nostru*, II, 152): „O fost o muiere *încărcată* cu un copil şi copilu o plâns în mumă-sa"; cf. de altfel: *puşcă încărcată* şi *a răsturnà carul s. căruţa*, „a naşte, a face" (familiar). — P. no. 10, cf. expresia amplificată: *în poziţie interesantă*, analoagă expresiilor: *în stare binecuvântată* şi *în starea darului* (Marian, *l. c.*), corespunzătoare no. 12; pentru sin. *a pornì (a fi) în (într') adaus* (cf. Creangă), compară şi *a purcede îngreunată.* — No. 11 (forma dată e din Marian, *l. c.*, ca dublet al obicinuitului *împovorată)* alcătueşte o grupă cu no. 13, pentru care ar fi de comparat în deosebi: *sarcina* (cf. *a purtà*, „être en gestation, porter son fruit", [23] *a pierde, a lepădà*), *a depune* (sc. *sarcina*, despre vite „a-fătà"), fr. *pondre*, „a (se) ouà" (despre păsări) = lat. *ponere* (cf. *deponere*, „ablegen, gebären", de unde — prin **depositare* — alb. *dështój* 'gebäre, werfe zu früh', după G. Meyer, care compară, *s. v.*, ngr. epir. ἀποῤῥίχνω, idem), *mettre bas* = *accoucher* (despre animale), şi cu no. 15, care e mai curând un derivat din rom. (v. şi dial.) *tar*, „sarcină, povoară", decât un reflex imediat al ung. *terhes* (Iosif Popovici, *Palia de la Orăştie*, p. 21); cf. *întăroşà*, ca *îngroşà*, etc., nu *întăroşì* (*ibid.*, p. 19). — No. 14 e consemnat la Marian [24]. — *Gravidă* însuşi, întrebuinţat ca termen medical şi juridic (de medicină legală), se pronunţă de obiceiu „franţuzeşte", cu accentul pe penultima, deşi prototipul latin e proparoxyton (cf. Dicţ. Acad.).

„Violonist": 1. (a)lăutar (alăutaş), — 2. balaur, — 3. bandaş, — 4. carcalete, — 5. ceteraş, — 6. diblaş (diplaş), — 7. gaşper, — 8. highidiş, — 9. igreţ, — 10. muzicant *(a* muzicaş, *b* muzicuş), 11. scripcar, — 12. ţigan, — 13. viorar (viorist), 14. zicaş (zicălaş).

Observaţiuni. — No. 1. e mult mai puţin întrebuinţat supt formele întregi *(alăutar, alăutaş)*, decât supt cele aferezate

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

şi'n special supt forma *lăutar*, derivată, fireşte, din acelaşi *(a)lăută*[25], „luth": *lăutar* e „muzicantul" prin excelenţă, la fel cu cântăreţul din *ceteră* (no. 5), *diblă* (no. 6), *scripcă* (no. 11) sau *vioară* (no. 13) şi în deosebire de *cobzar* (cf. însă sl. *kobzar*, „aed, rapsod popular"), *guzlar* (din *guzla* dalmată), *năiaş*, *muscălaş* (s. *muscalăgiu*), *cimpoier*, etc.; v. acum: C. Bobulescu, *Lăutarii noştri*, Bucureşti 1922, şi Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei* (în „Ce-a fost odată", Cernăuţi 1922, p. 67 sqq.). — N-le 2, 7 şi 12 desemnează în special pe lăutarul ţigan (cf. Candrea, *Poreclele la Români*, p. 125, cum şi *ţigan* = fierar, *armean* s. *grec* = negustor, *bulgărie* = grădină de zarzavat, etc.).— No. 3 înseamnă propriu-zis: „lăutar dintr'o *bandă*" (taraf, tacâm)[26] şi se află atestat la Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 388. — No. 4 îl dăm după rev. „Ion Creangă", VI, 313, ca „nume de batjocură al lăutarilor", de fapt: *scacaleţ*, „locustă" (cf. no. 2 şi n. de insectă *scripcar*)? — P. no. 6, v. d. ex. *Rev. Ist.*, II, 167; varianta, în Cihac, II, 96, supt *diplă*, iar, acum de curând, în „Graiu şi Suflet", I, 136, împreună cu *diplaş:* cf. şi „Anuarul" Weigand, XVI—XVII, p. 111, apoi sinon. dr.-dial. *ghiga*, „violon", din Cihac, II, 119 (*broancă* e mai mult „contrabas, gurdună" decât „lăută, vioară"!) şi sinon mr. *zancracută* din Dalametra, 224. — No. 8 e ung. *hegedüs*, „violoniste" (v. Dicţ. Acad., unde se dau şi variantele *hididiş*, *highiduş*). — No. 7 (atestat, între alţii, la Frâncu-Candrea, *Moţii*, p. 101; Pamfile, *Sărbători de vară*, p. 154) e ung. *igricz*, „rhapsode", pol. *igracz*, „badin, amuseur", şi înseamnă, deci, originar, mai mult un „diseur" sau „danseur" (sl. *igrati*); cf. de altfel expresia *a zice (din vioară*, ca şi *din gură)*, fr. *jouer (du violon)*, germ (*Geige*) *spielen*, cum şi no. 14, cu varianta (atestată la Marian, *Sărbătorile*, II, cât şi 'n rev. „Ion Creangă", VI, 126: *dzâcalaş* = cel ce cântă, care zice frumos din fluer ori trişcă). — No. 10 *b* e pronunţarea maghiară a neol. *musicus* (cf *număruş*), iar no. 10 *a*, o formaţiune analogă cu *lăutaş* (şi: „fabricant s. negustor de laute", ca fr. *luthier!)*, *flueraş* (alături de *fluerar*), etc.; no. 10 însuşi are şi dubletul *muzicanţ*, singular refăcut după pl. (ca şi *comedianţ*).— No. 13 e, ca şi neol. *violonist* (din fr.), prin analogia căruia s'a format, un termen de orchestră; cf. sinon. mr. *chimanigi*, „viorist" (Dalametra): vr. *chiemani*, „un fel de violină", *cheman*, „idem, cu două rânduri de coarde", *sinekeman*, „idem, cu patru coarde"

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

(Bobulescu, *o. c.*, pp. 31—3), alb. *kémane, kemendže,* „Art Violine“ (G. Meyer) = turc. *k'eman(e)*, idem.

„Rat“: 1. chiţcan (ghiscan), — 2. chiţoran (ghiţoran), — 3. cloţan,—4. gherlan (ghiorlan),—5. ghiorţan,—6. grivan,—7. gurlan, —8. guz(g)an,—9. hârciog,— 10. hârţ,— 11. lostun, — 12. mioarcă, — 13. miogârţan, — 14. mitorlan, — 15. miţorgân,— 16. păşoiu,— 17. pinţă, — 18. popândău (popondoc, popinteu, potinteu, popânzac, popânzoiu), — 19. poponeţ (poponete), — 20. poţoc, — 21. sistar (ţiştar),— 22. spurc, — 23. şoacăţ, — 24. şobolan, — 25. şomâc (şomâlc), — 26. ţuşcan, — 27. zezeran.

O b s e r v a ţ i u n i. — Baza numirilor e, în genere, onomatopeică, imitând strigătul animalului (v. acum Şutu, *Strigătele animalelor*, în Dacoromania, II, p. 120 sq.). — Pentru no. 1, v. Cihac, II, 564 şi Dicţ. Acad. Maghiare, s. v. *cickány*. — No. 2 e atestat, împreună cu n-le 3, 8 (pentru finalul *-gan*, cf. şi ung. *bozogány, mozogány, csalogány, patogány=patkány*, „mus rattus“) şi 27, la Cihac, *l. c.;* varianta *ghiţoran* e în acelaşi raport cu *chiţoran*, ca şi *ghiscan* (v. Dicţ. Ac. Rom.) cu *chiţcan*. — P. no. 4, cf. înţelesul de „rustre, glouton“ al variantei *ghiorlan* (fără legătura, presupusă de unii, cu *Gherla* [27]) şi, în aceeaşi ordine de idei, interj. *ghiorţ*, „imitând zgomotul înghiţirii“ (Dicţ. Ac.), la care trebue raportat *ghiorţan* (no. 5). — Pentru no. 6, „un fel de şoarece cu o pată albă în jurul gâtului“, v. Dicţ. Ac., supt *griv* (p. care, cf. şi ngr. γρίβας, γριβανός, „fuscus“). — No. 10 apare la Anon. Băn. ca „hercz“ (cf. *hârciog*, „cricetus, Hamster“, ung. *hörtsög*, din Lex. Bud.) şi ca sinonim exact al lui „spurk“ (no. 22) şi „shomek“, adecă *şomâc* (no. 24), din rut. *chomyk*, pol. *chomik*, rus *chomjáku*, „Hamster“ (Berneker), atestat şi 'n Biblia de la 1688, 77, cu sensul de „taupe“; cf. „descântecul de *şomâlc* s. cârtiţă“ („o bubă care se face mai ales la ţâţa femeilor cu copii“), din Şezătoarea, VI, p. 92, cum şi „gâlcile, cu *şomâlcile*“ dintr'un descântec de gâlcă (rev. „Ion Creangă“, V, 336). Faptul că cuvântul înseamnă şi „şoricel“ (Viciu, Glosariu, p. 78; Rev. critică-literară, III, 169), e, de sigur, explicabil, dar el nu autorizâ emendarea pomenitului *shomek* în *shornek=şoarec* (la Berânda: *suroc*, iar în Lex. Bud. şi: *ciureciu* = cioarece), propusă de Creţu (Rev. Tocilescu, VI, 325); cf. de altfel: *shorek* (*ibid.*, cum şi 'n Hasdeu, *Columna lui Traian*, IV, 419), iar, pentru *şomâe*, v. Tiktin, *s. v.* (alte exemple), adăugând încă varianta *şomâic* din Rugăciunea Sf. Mucenic Trifon“ (G. Dem. Teodorescu,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

Poes. pop., p. 389: „şoarecii, cârtiţele şi *şomâicii*“) şi *şom*, „sobol“ (Stefanelli, *Doc. Câmpulungului moldovenesc*, no. 118). Observăm, din acest punct de vedere, că delimitarea nomenclaturii „şoarecelui“ faţă cu „şobolan“, pe de o parte, şi cu „sobol“, „cârtiţă“ (în Moldova, şi: *guziu* = ung. *güzü* şi *mitorlan*, p. care v. Dicţ. Şăineanu, apoi: *cec[?]* = tincul-pământului, „Blindmaus“, după Barcianu, care trimite la sin. *şuiţ*, în fine: *orbeţ, orbete*, ung. *vakand, -ok*, cf. fr. *orvet*, dr. *ceciliz*, gr. τυφλῖνος n. de reptilă) e foarte relativă şi şovăitoare.—No. 11 e atestat în presupusul arhetip al Lex. Berânda şi derivă, după Hasdeu *(Cuvente den bătrâni*, I, 287), dintr'un cuvânt rom. pierdut *lost*, „gaură“ (?). — No. 17, cu var. *chinţă*, în „Arhiva“ — Iaşi, 1924, p. 8. — Bogata familie de supt no. 18 (cf. Zanne, *Proverbele Românilor*, II, 902) are şi reflexe toponimice şi patronî mice: *Popânzăleşti* (Romanaţi); cf. *Poponeţi* (cătun, Buzău), *Chiţcani* (sat, Putna), *Chiscani* (sat, Brăila; dacă nu e cumva un fonetism mold. pentru *Piscani-Piscu*), *Chiţoreni* (Prahova), *Ghiorţeni* (Dorohoi)[28]. Legătura cu *popă* (cf. *„poponeţ*, ca *popa* la praznic, în capul mesei“!), neetimologică (cf. totuşi Tiktin, s. v. *pop*[1], „holzerne Säule, apoi *popic, popondoc* „Stützpfahl“, *poponete*), se vădeşte încă mai mult la no. 19, al cărui înţeles propriu pare a fi, totuşi, acela de „convolvulus arvensis, lampion“ (Cihac, II, 278) al sârb. *poponac*, deşi la Panţu (s. v. *volbură*) cuvântul lipseşte: sensul de „opaiţ“, stând drept, în capul mesei, ar puteà fi, metaforic, la baza lui *poponeţ*, „rat“, care, la cel mai mic zgomot, se ridică în două labe, proptindu-se pe coadă, spre a privì şi ascultà; cf. şi *a sta popândău*, „a sta în faţa altuia într'un mod provocător“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 60), *a sta, a se pune potinteu* = a fi piedică, obstacol (Boceanu, *Cuv. din jud. Mehedinţi*, p. 100, cf. ung. *pattantyú*, „tun; ciocâlteu“), cum şi *popânzoc*, „insulă, grind“ (în rev. „Ion Creangă“, VI, 153). — No. 20 e ung. *pocok*, „guzgan“ (cf. M. Pompiliu, *Graiul din Biharea*, în Convorbiri Literare“, XX, 1015 şi V. Caba, *Szilágy vármegye*, p. 99, cu varianta *paţoc*). — No. 21 e atestat la Săghinescu, *Vocabular românesc*, p. 68. — Pentru înţelesul de „Ratte“ al lui *şoacăţ* (alături de acela de „Neamţ“, „Austriac“), v. Tiktin, *s. v.*, apoi Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 132 (var. dial. *şocâte* = şoarece), rev. „Ion Creangă“, V, 375: *„şoacăţ* = şoarece“ şi rev. „Izvoraşul“ IV, (1922), p. 4: „Au puiat *şocăţii* (= şoarecii) în târna cu câlţi şi i-au ros *soeăţii* toţi câlţii“: *„şocăţii* = şoarecii“. — Pentru no. 24 (cu varianta *sebelan*) v. Cihac, II, 353 (sunt *sebel*). — Ni se

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

pare exclusă vreo urmă din gr. μῦς în n-le 13 (p. care, cf. rev. „Ion Creangă", II, 55: *„mioarcă* = guzgan de baltă") şi 14 (p. acesta, cf. pe lângă no. 15, şi *miogâlţan*, „prost, nătărău", din Furtună, *Vremuri înţelepte*, p. 92, apoi cunoscutul *mocârţan*, „ţopârlan", cum şi no. 4: *ghiorlan*). — Să adăugim, însă, că lat. *mus* s'ar fi păstrat, după Candrea-Densusianu, *s. v.*, în *muşuroiu* = lat. *mus araneus*, „musaraigne", şi că în rom.-dial. *mişină*, „locul sau borta, unde şoarecii strâng de-ale mâncării" (Rev. critică-literară, IV, 338), avem, poate, pe lângă lat. *messio* (Candrea), şi pe sl. *mîši*, „şoarece" (păstrat, dialectal, în sârbismul *mişomor*, „otravă de şoareci, şoricioaică", şi, arhaic, deşi indirect, în vr. *mişiţă*, „braţ" = vsl. *mišica*, „muşchiu", adecă: *musculus*, deminutiv din *mus*, „şoarece", analog lat. *lacerta*). Remarcabil, pentru fidelitatea reflexului fonetic al prototipului latin, e *sorocină*, n. bănăţean al plantei *coada-şoarecelui*, Achillea Millefolium (Panţu, p. 68), cf. *şoricel* sau *codiţucă*, Myosurus minimus, Queue-de-souris, Mäuseschwanz (*ibid.*, p. 70) [29].

„Bouche; museau; bec": 1. badoc, — 2. bot, — 3. cioc, — 4. cioclonţ, — 5. ciort, — 6. ciup, — 7. clanţă, — 8. clobanţ, — 9. clonţ, — 10. fle(o)ancă, — 11. fleură, — 12. flit, — 13. gură, — 14. pisc, — 15. plisc, — 16. plit, — 17. lio(a)pă, — 18. lio(a)rbă, — 19. rât, — 20. rost, — 21. surlă, — 22. teflu, — 23. tic. — 24. ţiu.

Observaţiuni. — No. 1 e un ardelenism, obicinuit în expresia: „tine-ţi badocu! = ţine-ţi gura!" (Viciu; cf. Dicţ. Acad., *s. v.*). — No. 2. (pentru al cărui etymon nu trebue pierdut din vedere sl. *chobotu*, „bot, rât", cu reflexu-i rom. *hobot*, „nez grand et diforme", etc.!) se zice, peiorativ, despre om (cf. *botos*) şi, excepţional, despre păsări: *bot-gros*, *bot-roş*; normal, despre animale (mamifere), în genere; după Anon. Băn. (ed. Creţu, p. 380), el ar designă în special „os bovis", precum *ciort* (no. 5) ar fi „os equi" (în Rev. Tocil., I, 183: „gura de la o cană ori urcior") şi *plit* (no. 16), adecă *flit* (v. Dicţ. Acad.), „os porci" (cf. mr. *stăflit*, „epiglottă" = ngr. σταφυλίτης, idem, şi mr. *grunţu*, „bărbie", faţă de lat. *grunnire*, din care fr. *grogner*, şi *groin*, „museau de cochon ou de sanglier", despre care v., supt „colină"), ca şi no. 19 (la Anon. Băn.: *rit*, „os avis"!), no. 21 (metaforic, din *surlă* = *surnă*, „trâmbiţă"; în Basarabia, după V. Stoica, p. 138: *sârmari*, *surmaci* = trâmbiţaş, borozan, recte: *surnaş*) şi no. 24 (cf. *a tău[i]*, *a covîţă*): aluzie la forma şi mai ales la „rostul sonor" al

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

râtului (cf. mr. *ţiurare* s. *chiurari*, „gazouiller", apoi bănăţeanul *ţâu*, „clopot", lit.: *qui tinnit*, *tinnio*, „a ţiuì", cum şi it. *istrumento di porco* = *salterio*, *psalterion*), ca şi în *pipur(a)*, *chipur(a)* din cimilitura uliului şi găinii = **pipula*, de la *pipo*, *pipio*, *pipilo*, „piauler, gazouiller, caqueter" (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 91), mr. *chipirare*, „pincer, gazouiller", *chipurari* = *chipinari*, „a pişcà a ciupì, a ciugulì, fig. a dureà" (Dalametra), cum şi în *plisc* (cf. şi *flisc*, între sinonimele din Marian, *Ornitologia*, I, 51, n. 1, iar pentru etimologie, şi *a plescăi*), *ciup* [30] (no 6; cf. Duiliu Zamfirescu, *O muză*, p. 113: „[Puii], smulgându-şi cărăbuşul din *ciup*, unul altuia" şi *ciupesc*), *clonţ* (cf. *cloncan*, *a cloncănì*, *croncan*, *a croncănì*), *cioclonţ* (= *cioc*+*clonţ*: N. Drăganu), *clobanţ* (şi „cârlig": forma!). — Pentru no. 14 (la An. Băn.: „piszk"), compară, pe lângă cele spuse supt n-l precedent, şi: *a chiscuì* (despre păsări), *pişcare* (cf. it. *pizzicare* şi dial. *pizzu*, „bec"), apoi mr. *chipitare*, „becqueter", *chipită*, „pointe; bec; pic, crête, sommet" = *pipitare*, *pipita* (Archivum Romanicum, VI, 256), megl. *piscă*, „plisc", *pigulesc* = **piculesc* (*ciugulesc* = **cioculesc?*), iar, în legătură cu fr. *pic*, rom. *pisc* (de munte): ideea de vârf ascuţit (cf. *cioc*, *ţăcălie*). — Pentru arhaicul *rost* [31] (lat. *rostrum*, „bec"), în înţeles de „gură", cf. *pe de rost*, *rostesc* (ca lat. *orare*, din *os,-oris?*) şi *Rost-de-aur* = Hrisostom (Gură-de-Aur); iar, pentru *gură* = lat. *gula* (fr. *gueule*), substituit lui *bucă* = *bucca* (v. Dicţ. Ac., *s. v.*) sau lui *os* (cf. *osculum* = *guriţă*, „sărutare"), compară şi sinonimele peiorative (satirice) de la n-le 10, 11, 18, cu toată familia lor semantică: *moară-hodorogită*, *hodoroagă*, *dârdală*, etc. (v. Candrea, *Poreclele*, p. 76 sqq [32]). — No. 22 (*teflu*), atestat în Codin, *Îngerul Românului*, p. 357 (supt *râmà*; cf. *flit*), iar no. 23 şi 'n rev. „Izvoraşul", V, 24: „*ticul* porcului". — Adăugim că fr. *museau* are un corespondent dialectal în mr. *muţă* (di porc), „rât" (cf. ngr. μούτζουνο), şi că prototipul francezului *bec* însuşi, lat. *beccus* (de origine celtă şi atestat ca poreclă a lui Antoninus, la Suetoniu, Vitellius, XVIII: „cui Tolosae nato cognomen in pueritia *Becco* fuerat, id valet gallinacei rostrum"), se păstrează, indirect măcar, în rom. *becaţă*, mr. *bicaţă*.

„Cascadă": 1. cioroiu, ciuruiană, — 2. Durăitoare, Duruitoare, — 3. Durduc, — 4. gherdap, — 5. Hăulita, — 6. hududoiu, — 7. Huetura, Huitoarea, — 8. Huruitoarea, Hurhuitoarea,

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

— 9. Picătoarea, — 10. Pişâtori, Pişolea, — 11. povornitoare, — 12. Prag(uri), — 13. Săritoare, — 14. Sfârâitoarea, — 15. Sunători, — 16. Urlătoarea, — 17. vâjoiu.

Observaţiuni. — Am scris cu maiusculă acèle sinonime, care nu sânt atestate, după informaţiunile noastre, decât ca toponimice, deşi ele presupun, firește, existenţa unor apelative corespunzătoare, şi am exclus toponimicele de origine străină, care au acelaşi sens etimologic sau unul apropiat, cum ar fi, d. ex.: *Cricovul* („der Lärmende", după Weigand, Anuarul XXVI—XXIX, p. 80), *Govora* (vsl. *govorz*, „larmă"), chiar *Grohotul, Grohotişul*, n. de părâie buzoiene (în care apelativele de bază, *grohot, grohotiş*, „morene", par a fi fost apropiate prin et. pop. de *grohăi*), cum şi formaţiuni îndoelnice ca: *Alăuta* (metaforă: *alăuta*, „vioara", prin aluzie la „cântecul" apei?), *Dadalica* (pârâiaş, Băcău), *Dadişa* (părâu, Suceava). E adevărat, apoi, că, strict-vorbind, nu orice torent impetuos şi zgomotos e o „cascadă", o *cădere-de-apă* (termenul acesta, analog germ. *Wasserfall*, nu l-am întâlnit în gura poporului); dar graiul obişnuit nu face întotdeauna aceste distincţii precise, şi distincţiile noastre sânt, de multe ori, artificiale. — In detaliu, avem de observat următoarele: la no. 1 *(cioroiu*, „şipot", despre care v. şi Dacoromania, I, 250, adăugind varianta *ciuroiu* din Viciu, p. 31) aparţin, mai probabil ca la *cioară*, şi toponimicele *Cioroiu* (sat, Romanaţi), cu *Cioroiaş* (ibid.), sau *Cioroiaşul* din com. Izvor (Dolj) şi *Ciorogârla* (sat, Ilfov), iar pentru *ciuruiană, ciuruiene*, „cascadă" (Rev. critică-literară, III, 93), de origine patent onomatopeică, cf. şi mr. *ciuciurari*, „susur, şuşuit" (Dalametra), dr.-dial. *ciuciur*, „şipot", prin care d. E. Bucuţă glosează pe *ţuţuroi* din graiul Românilor dintre Vidin şi Timoc (p. 132). — No. 2, având la bază pe *durăesc, duruesc* (»fac *dur!*«, „dau *de-a dura*" = rostogolesc), îl găsim ca n. de părâu în Suceava *(Durăitoare;* cf. tot acolo: *La-Durăitori* = la Cascade) şi ca n. de pâraie în jud. Băcău şi Tecuciu: *Duruitoarea*. — *Durducul* (no. 3) se chiamă nişte părâie din jud. Botoşani şi Vasluiu, iar *Durduci*, un părâu din Vâlcea: *durduc* = *hurduc?* — No. 4 (din turc. *guirdab*, „tourbillon d'eau, gouffre") numeşte, în special, Cataractele dunărene, de la Porţile-de-Fier, gr. Καταρράκται, pentru care traducătorul vr. al lui Herodot (ed. N. Iorga, p. 370), întrebuinţează termenul *povornitoare* (no. 11): aluzia e, aici, la „povârniş",

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

pantă, versant, precum în *gherdap* avem de a face mai mult cu ideea de „vârtej“ (ca în *vir, vârciolog, bolboană, dornă, toance*, etc., despre care v. Dacoromania, I, p. 217[33]). — *Hăulita* (no. 5) e numele unui pârâu din Putna, unde se află şi un sat *Hăulişca*, iar legătura cu *hăulesc* (cf. *Urlătoarea*) e incontestabilă. — N-lui 6 (*Hududoiu* se chiamă şi un sat vâlcean) rev. „Izvoraşul“ (IV, 13) îi dă înţelesul de „râpă“, dar alte izvoare sânt mai precise: *hududoiu*, »o vale strâmtă şi adâncă, pe unde curge o apă zgomotoasă« (Şezătoarea, VII, p. 121, n. 4), »curge *hududoiu* = curge iute şi cu zgomot« *(ibid.)*, arată limpede baza onomatopeică (cf. şi *a duduì*, despre foc). — *Huetura* din Covurluiu (cf. *huet* = vuet) şi varianta sa băcăuană (de la *huesc* = vuesc) sânt perfect clare. — Legătura cu *huruiesc* a lui *Huruitoarea* (loc cu izvoare şi pârâiaş, în Băcău), dacă nu şi a lui *Horoeta* (pârâu din Tutova), e vădită; iar, cât pentru varianta *Hurhuitoarea* (în Muscel), ea se explică uşor prin contaminaţia între *huruiesc* şi *huiesc* (cf. şi *horhăesc*).—Pentru no. 9 (vale, în Buzău), cf. şi *Picăturile* (sat în Dolj), evident din *a picà*. — *Pişâtori* se zic cascadele din Gorj (în »Graiul nostru«, I, 13; cf. Rev. Tocil., I, 163 şi Arhiva-Iaşi, XXIX, p. 124, n. 1: *Pişetoare*), iar *Pişolea* e un pârâu din Vâlcea; metafora e aceeaşi, ca în cunoscutele n. romanice de cascade: it. *Pissavacca*, fr. *Pissevache, Pissechèvre*, etc. — Pentru sinon. *prag* (no. 12), cf. *Zaporojeni* (despre Cazacii de *Za-poroja*, de la cataractele Niprului) şi v. Arhiva-Iaşi, vol. cit., p. 123 sq., cum şi „Revista Istorică“, III, p. 94 (= Operele lui Gheorghe Brancovici, pp. 7, 71). — *Săritoare*, »cascadă«, e atestat la Codin, *o. c.*, p. 65 (ca n. topic, v. la acelaşi, *Muscelul nostru*, I, 122), avându-şi corespondentul în n. de cascadă (şi localitate) meglen. *Sarea-apu* (P. Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 47); cf. şi mr. *Apa-spindzurată*, corespunzând it. *Acqua pendente*, n. topic şi personal, pentru care v. Anuarul Inst. de Ist. Naţ. din Cluj, I, p. 334. — No. 14 apare ca n. de vale în Muscel (Codin, *o. c.*, I, 123): aluzie la »clocotul« apei? — No. 15 *(Sunători)* apare ca n. de pârâu, în Suceava, şi e, fireşte, diferit de n. de râu *Sănătoarea* (Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, p. 51), pentru care e de comparat n. de plantă medicinală («însănătoşitoare«), *sănitoare*, »pojarniţă«, având, de altfel, şi varianta *sunătoare* (v. Panţu, p. 222).—*Urlătoarea* (no. 16) se chiamă un pârâu prahovean (cf. no. 5). — *Vâjoiu*, „cataract“ (Frâncu-

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

Candrea, *Moţii*, p. 20; cf. *ibid.*, p. 22: „*scăldători* sau *cataracte*"), nu trebue socotit ca identic cu *şivoiu*, *şuvoiu*, „torent", ci ca provenind din baza onomatopeică *vâj!* (cf. *a vâjâi*). — Să adăugim, în sfârşit, că *Scăldăturile* se chiamă şi o vale din Muscel, unde găsim şi n. de vale *Surla*, *Vârtejii* (Codin, *o. c.*, I, pp. 122, 126, 133).

„Colină": 1. bâtcă, — 2. bobâlnău, — 3. cioacă, — 4. Cozlă, — 5. cucă, — 6. Curcubetă, — 7. dâlmă, — 8. dâmb, — 9. geană, — 10. gâlmă, — 11. glămeiu, — 12. gomilă, — 13. gomârdoiu, — 14. gruiu, — 15. holm, — 16. hulă, — 17. monic, — 18. motâlvă, — 19. movilă, — 20. tâlva, — 21. titvă, — 22. ţigmău, — 23. ţâlfă.

Observaţiuni. — Cum se vede din listă, am lăsat intenţionat la o parte, atât nomenclatura relativă la înălţimile mai mari: *munte*[34], *muncel*, *muscel*[35], chiar *măgură* („crac de munte", întocmai precum *iezerul* e „ochiu de Mare") şi *deal*, cât şi nomenclatura relativă la punctul culminant al înnălţimii: *creştet*, *culme*, *munune*, *pisc*, etc.[36]. Eliminarea nu puteà fi, totuşi, absolută, fiindcă unele denumiri implică şi înţelesul de „colină", şi, de altmintrelea, terminologia omisă se va întâmpină adesea în consideraţiunile ce urmează, dându-se, astfel, posibilitatea întregirii tabloului sinonimic. — Pentru no. 1, v. Dicţ. Acad., *s. v.*: înţelesul variază între „petite montagne" şi „sommet de colline". — *Bobâlnău* (no. 2) e atestat *ibidem*, p. 588, pentru jud. Muscel. — No. 3, la Viciu, p. 30, unde *cioacă* „înălţime, loc ridicat, deluţ colină", e separat arbitrar de *cioacă*, „vârful unui deal" (cf. *cioc*, *pisc*). — Un *cozlă*, apelativ, s'ar puteà deduce din cutare pasagiu din „Descriptio Tartariae" a lui Broniowski, în care se vorbeşte de *gorgane*, „tumuli"[37], ca de „*Cozles*, vulgo *Mogilii* [= *moghile*, *morile*] dicti" (cf. Dacoromania, I, p. 215, unde v. etimologia şi răspândirea toponomastică[38]). — No. 4, foarte bine reprezentat în toponimie (v. numeroasele dealuri *Cuca*, în „Marele Dicţ. Geogr.", II, 793, cum şi *Vunocuc* = βουνὸ + *cuc?* din Frunzescu), e atestat ca apelativ, între altele, în rev. „Ion Creangă", VI, 204, şi „Rev. Istorică", VIII, 170[39] — Privitor la no. 6 *(Curcubetă)*, compară cele spuse în Dacoromania, *l. c.*, adăugând, pe lângă sinonimele de acelaşi resort metaforic („dovleac; craniu"[40]), relevate acolo *(tigvă, tâlvă)*, şi: *titvă* (cf.

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

muntele gorjan *Titvele), motâlva* (cf. *Motâlva*, pădure în Ialomiţa, apoi dr. *motofâlcă*, „tumoare, gâlcă", şi *ţâlfă).* — Pentru *dâlm(ă)*, cu variantele sale (cf. *Dâlma* s. *Gruiul Muierilor*, în Gorj), v. explicaţia d-lui Puşcariu (Dacoromania, I, 231), cum şi n-le 10 (*gâlmă*), 11 (*glămeiu* = *gâlmeiu*!), simple alterări din *glavn-*, ori din *holm* (no. 15), despre care, ca şi despre *gòmilă* (no. 12), v. Dicţ. Acad., *ad loc.* [41]. — Dacă originea (ung.) şi sensul lui *dâmb* (no. 8) sânt perfect clare, nu e acelaşi lucru cu *gomârdoiu* (glosat la Boceanu ca „muşuroiu, măgură, moviliţă"!) şi cu sinon. mr. *golnă*, care are cu *colină*, probabil, aceeaşi legătură ca şi *colnic* (v. Capidan, în Dacoromania, II, p. 813): prin *colnă*, contaminat, poate, cu *gol* (Dalametra dă sensul de „colină fără arbori, goală de tot"), sau cu *gor(na)*. — Referitor la originea lui *gruiu* (no. 14) controversa continuă: etimologiilor latine, încercate de Spitzer (în „Arch. f. d. Studium d. neuer. Spr. u. Lit.", vol. 134, p. 138 : lat. **coronium*) şi J. Brüch (*ibid.*, vol. 135, p. 416 : lat. *grunium*, „groin"), G. Pascu le opune una proprie, pornind de la înţelesul de „pièce de bois du char (du traîneau)" al cuvântului românesc: **goroneum*, din *gor-*, *gar-*, „arbre" (Archivum Romanicum, VI, p. 214). Dar, dacă în sprijinul acestei din urmă explicaţii, s'ar puteà invocà, semantic, şi dublul înţeles al bulg. *gora*, „Wald; Berg" (cf. şi *codru*, vr. *pădure* = munte din Ps. Sch., rom.-dial. *deal* = pădure), etimologia propusă de Brüch ar coroborà nu numai cu vfr. *groin*, „hauteur d'un côteau", ci şi cu ipoteza d-lui Papahagi relativ la originea rom. *măgură* (pe care Pascu, *l. c.*, p. 224, îl socoate trac) din lat. *magulum* (v. *Notiţe etimologice*, p. 233), — ceea ce rămâne, însă, cu totul nesigur, în ciuda analogiei cu mr. *dzeană* „deal, colină, movilă" (Dalametra), la care se alătură, fireşte, dr. *geană*, „colline" (no. 9), înregistrat în Dicţ. Acad.; cf. şi: *sprânceana dealului*, cum şi *faţă*, ca termen topografic şi toponomastic. — *Hulă* (no. 16) e un regionalism ardelean (care apare însă repetat şi 'n toponimica musceleană din Codin, 104, având o curioasă asemănare cu ngr. βαχοῦλα = colline (cf. *grebăn*, *spinare* de deal), precum *monic*, „movilă, dâmb mic, muşuroiu" (Şezătoarea, 1922, p. 168) e un provincialism moldovenesc. — P. *movilă*, cf. arhaicul şi dialectal. *moghilă* (din pol. *mogyla*). — Pe *ţigmău*, „vârf de deal", îl culegem din rev. „Ion Creangă" (VII, 252), iar pe *ţâlfă*, „o mare ridicătură de pământ în mijlocul unui şes", din glosarul citat al d-lui Codin (p. 75), care-l dă, ajurea (*Muscelul nostru*, 126) şi ca n. topic:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

Ţâlfa, deal; cf. încă Furtună, *Vremuri înţelepte,* 93: *„ţâlfă* = movilă mică".—Insemnăm, în sfârşit, pe *grumuleu* (O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului,* Glosarul); cf. mr. *grumur* şi dr. *grum, grumuleţiu* din Lex. Bud. (împreună cu familia semantică: *grămadă, mâglă, morman,* etc.), apoi *gurgumeu,* „grămadă mică şi strânsă de paie, pământ sau grăunţe" (rev. „Ion Creangă", V, 280), la Boceanu: *gurgumiu,* „movilă de pământ" (cf. *gurguiu*), şi *şomâldac,* „locuri neregulate, ridicături" (Lungianu, *Inseilări,* 220; cf. *şomoltoc*). — Pentru *ştòlmii,* numele supt care cunosc Muscelenii cele 300 de movile de pământ rămase din vremea rudarilor căutători de aur prin partea locului (= *sto-holm,* ca *sto-mogili?*), v. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru,* I, p. XXXIV.

Note.

[1] Distingem, fireşte, între *sinonimie,* fenomenul lingvistic însuşi al înrudirii semantice (de înţeles), şi *sinonimică,* disciplina lingvistică, al cărei obiect îl constitue studiul acelui fenomen, — deşi, în practică, termenii sânt adesea »sinonimi«, cel din urmă însemnând şi „totalitatea sinonimelor unui cuvânt".

[2] Lista, deşi foarte îngrijit făcută, prezintă, fireşte, destule lipsuri: la cele relevate în „Dacoromania", II, 412 (*holoată, lămujdie, pojijie, poşidie, schilă*), se pot adăugi: *arioiu* s. *arămuc,* „grup de oi despărţit de turmă" (rev. „Ion Creangă", V, 316); *crilă,* „grup" (Păcală, *Răşinari,* p. 138), propr.: „aripă; cârd"; *taifă* „ceată" (Cantemir, *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor,* p. 888) = turc. *taifè,* „compagnie, corps" (cf. şi *taifas*), — pe lângă atâtea altele: *ciurdă, tabon, tamazlâc, stavă,* etc.

[3] *Numele Dracului în româneşte,* în „Viaţa Românească" din 1910, p. 298, reluat în „Archivum Romanicum", V (1921), p. 244; cf. şi Dacoromania, II, p. 788, adăugind încă: *Belial* („fiiul *belialului*", în textele vechi religioase) = biblicul Βελίαλ, lit.: „vaurien, Taugenichts, netrebnic" (ebr. *bell-yaal,* „sans utilité, probité"), ca şi *Legheon* (cf. *lighioană*) = Λεγεών (Marcu, V, 9), apoi: *Eosfor* (Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 200) = Ἑωσφόρος (cf. *Lucifer*) şi *bestrega,* „naiba", în expresii ca «du-te la ↷» (*Comoara Satelor,* I [1923], p. 43).

[4] In rev. „Sânziana" din Iaşi. I, p. 6. — Interesante observaţiuni asupra sinonimicei rom. *basmà* face, acum în urmă, d. Carlo Tagliavini, în „L'Europa Orientale", III (1923), p. 373.

[5] De întregit, între altele, cu *forminande* şi *bâtuţe* din Frâncu-Candrea, *Moţii,* p. 104 (supt *pirusce*), *sârnic* (= **sârgnic?* cf. *sârnic* = harnic, în «Noua Rev. Rom.», VIII, 88), *şpiţchi* [*spitz-*] din V. Moisiu, *Ştiri din Basarabia,* p. 146, cum şi *feşcil* = sl. *sveštilo* din rev. „Izvoraşul", IV (1923), no. 7—8, p. 11 (cf. *feştilă*).— *Bâc* din „Comoara Satelor", I (1923), p. 142, e un sing. refăcut după pl. *bâce* = *bât'e.*

[6] Adde, inter alia: *cloadene* („Izvoraşul", *l. c.,* p. 8) şi *alune de pământ,*

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

pe care Lex. Bud. îl glosează, ca şi pe sinon. *crumpenă* s. *crumpiră*, prin acel «ţĕrmĕru» s. «ţermăru», pentru care dejà Laurian-Massim *(Glosarul*, p. 208, s. v. *crumpina*) găsise explicaţia dată de noi aici (II, 337). — Pentru originea toponimică a sinon. *bandraburcă*, cf. pe lângă sârb. *bavarac*, citat acolo (p. 340), şi ung. *burgonya*, idem (v. Gombocz-Melich, *s. v.*), pol.-dial. *berlinka*, «längliche Kartoffel von dunkelvioletter Farbe» (Berneker, s. v. *brambor*), iar pentru sinonimica europeană, cf. acum şi Max Niedermann, *Die Benennungen der Kartoffel im Litauischen und im Letischen*, în «Wörter und Sachen», VIII (1923), p. 33 sqq.

[7] Nici listele de sinonime apărute prin „Adevărul literar şi artistic" din 1923 nu trebue trecute cu vederea.

[8] Ne gândim la operele de acest soiu, privitoare la limbile culte ale Apusului (Guizot, Lafaye; Weigand, Sanders, Eberhard; Luiz, Fonseca; Crabb, Ordway, etc.) şi, în special, la limbile clasice (începând cu Simaristus şi Pollux, prin L. Valla şi Erasmus, până la Chatillon-Aler, Pillon, Gardin-Dumesnil, Barrault, Peucer, Döderlein, Ramshorn, Menge, Schmidt, Hill, etc.; cf. şi Carl Abel, *Sprachwiss. Abhandlungen*, p. 189 sqq.), fără a ne ascunde însă numeroasele lacune ce se întâmpină şi'n privinţa acestora. Un exemplu: Joh. Compernass scrie, în „Glotta", V (1914), p. 215, următoarele: «Für 'Augenblick' hat die lateinische Sprache drei Ausdrücke: *momentum* (mit und ohne Beisatz von *temporis*), *ictus oculi* und *instans*... Dem *momento temporis* entspricht genau ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ... Dem *ictus oculi* entspricht στιγμὴ, aber nicht mit ὀφθαλμοῦ, sondern mit χρόνου verbunden... Nur στιγμὴ hat sich bis auf den heutigen Tag erhalten und beweist dadurch die echt volkstümliche Überlieferung». — Asta înseamnă, însă, că: 1⁰ autorul uită tocmai pe lat. *punctum temporis* (Cicero, Caesar, etc.), echivalentul perfect al gr. στιγμὴ χρόνου (pentru *puncto tempore* din Lucreţiu, II, 263, v. acum în deosebi Lindsay, în „Classical Quarterly", XIII, p. 12), şi 2⁰ ignorează că 'n gr.-mod. „clin d'oeil" (cf. rom. *clipă, clipită*) se zice tocmai: ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ (pe lângă ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ), deci = exact lat. *in ictu oculi*, — fără a mai pune la socoteală alte omisiuni, ca aceea a sin. vgr. θῆξις, ori a unei forme dialectale ca φθαλμός = im Augenblick, în Kythera (v. Neue Jahrbücher f. d. kl. Altertum, XXXI, p. 575, n. 6).

[9] S'a zis că Racine zugrăveşte oamenii aşa cum sânt, pe când Corneille îi zugrăveşte cum ar trebui să fie: cam aceeaşi deosebire ar fi între *psihologie*, care înfăţişează intelectul şi, în genere, sufletul omenesc aşa cum *este*, şi între *logică*, ştiinţă canonică, normativă, care arată cum *trebue să fie* judecata, pentru a corespunde adevărului. — Toată „gramatica" antică (şi continuatoarea ei, cea franceză), însă, cum observă cu drept cuvânt F. de Saussure, „e bazată pe logică şi lipsită de orice vedere ştiinţifică şi desinteresantă asupra limbii însăşi; ea vizează numai să dea regule pentru a distinge formele corecte de formele incorecte: c'est une discipline normative fort éloignée de la pure observation et dont le point de vue est forcément étroit" (*Cours de Linguistique Générale*, ed. a II-a, p. 13).

[10] Horaţiu, *Ep. ad Pisones*, v. 71 sq.: „... si volet *usus*, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi" (*usus* = *communis consensus*, *consuetudo*, ἡ κοινὴ συνήθεια, opus capriciilor inovatoare individuale); cf. *geni-*

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

tor usus, „uzul generator, creator" (*Ep.*, II, 2, 119: „adsciscit nova, quae genitor produxerit usus") şi, în deosebi: J. Marouzeau, *Notes sur la formation du latin classique*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", t. XXII (1922), p. 265 sq.

[11] O categorie aparte, care merită a fi cercetată (fiindcă *isoglossia* nu se opreşte la echivalenţele fonetice sau semantice actuale), e aceea a sinonimelor ce s'ar puteà numì „etimologice" sau „originare", adecă a cuvintelor care, fundamental diferenţiate în limba noastră, aveau totuşi în limba de origine un înţeles identic. De pildă: *Carandà* (ngr.-it. καραντᾶς), *carantină* (it. *quarantina*, fr. *quarantaine*), mr. *cărântană*, *cârândană* (monetă, ca şi sinon. *sorocovăţ* = rus. *sorokovica*; cf. *pitac*, *dodecar*, *husoş*, *sfanţ*, *icosar*, etc.), *păreasimi* (lat. *quadragesima*, fr. *carême*), *sărăcustă* = ngr. τεσσαρακοστή (şi n. de plantă, cu varianta *saracuscă* = *sarakustka*, în rev. „Ion Creangă", V, 152; cf. fr. *Pentecôte*), *sărindar* (ngr. τεσσαραντάρι), *sorcovă* (sl.-bulg. *sorokova*), *Sorocoteaja* (n. de fam. vr., i. e.: „Patruzeci-de-judecăţi", în *Doc. lui Ştefan cel Mare*, ed. Bogdan, I, 401), la care se pot adăugì: turcismele *cârc*(*ăiac*) şi *cârc*(*serdar*), — relativ la care v. interesantele observaţii din „Umblick auf einer Reise von Constantinopol nach Brussa", pp. 12, 153, ale lui Hammer,—apoi *Patruzecimea*, *paşoptist* (*patruzecioptist*), cum şi întreaga familie a lui *patru*: *pătrar* (cf. *şfert* = *cĭvert*, *ciosvârtă*, *cirtă*, *fârtaiu*), *pătrat*, *pătrime*, *împătresc*, mr. *ampătur*, „mân calul repede" (la alb. *tɛ katra*, „în fugă", citat de Capidan, DR., II, 515, adăugim pe sp. *catrapos*, *catrapus!* 'onomatopöe des Pferdegalopps', *catrapeo* 'Pferd' = *quadrupea* 'patruped' [cf. dan. *firben*, „şopârlă", lit: „Vierbein"], despre care v. Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen*, p. 105), cu compusele (*patrulater*, etc.) şi sinonimele sale: *cadră*, *cadru*, *cadran*, *cadrez*, *încadrez*, *cadril*, *cadrilat*, *caiet*, *carnet*, *chetrad* (= *tetrad*, în Basarabia), *tartaj* (*trataj*), *codru*, *cartier* (*cvartir*, *cortel*, *încortelà*), *careu*, *carò*, *tetraedru*, *tetravanghel*, *trapez*, *trapeză* (cf. sârb. *trpezica*, de unde topon. *Târpezița*, cum şi *tetrapod*, din care *tartapod*), *in-quarto*, *quartă*, *cvartet*, *quatuor*, *catren*, *fertun*, etc.: o cercetare a tuturor apelativelor derivate din numerale, nu numai pentru limba noastră, ar fi de făcut! —Dar, paralel cu această sinonimie „sui generis", există şi o omonimie, asupra căreia nu s'a insistat în deajuns şi care s'ar puteà chemà: „omonimie sintactică". Dr. *de loc*, d. ex., înseamnă nu numai: „d' origine, originaire de, oriundus" (cf. *a fi de loc din Cluj*), sau „indigène, autochtone, pays = Landsmann, ἐντόπιος, ἐπιχώριος" (aşa, în „Herodot", ed. N. Iorga, p. 241: „Vudinii sănt *dă loc*", ori în „Viaţa Românească", 1916, p. 244: „oamenii *de loc*"; cf. ardelenismul *din loc* = *din localitate*, *din partea locului*, *local*, *localnic*), ci şi: „nullement, pas du tout, nullo modo, minimè" (cf. *de feliu*, *nicidecum*), iar în Ardeal (dar nu numai acolo; v. „Oltenia", I[2], p. 87, şi Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 130): „sur place, sur-le-champ, incessamment, immédiatement, à l'instant, confestim, statim, stante pede": *de loc* = *pe oc*, „pe dată, pe şfert, la moment". — Vr. *în loc*, cu acelaşi înţeles temporal într'un fragm. de Cronograf inedit, publ. în rev. „Ioan Neculce", III, 219 (puţin mai jos: *pre loc*).

[12] Cf. Quintilian, *Inst. orat.*, VII, 3: „Sed, cum idem frequentissime plura significent, quod συνωνυμία vocatur, iam sunt aliis alia honestiora

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora", cum şi Marouzeau, *Synonymes latins* (în vol. publ. cu prilejul „Cinquantenarului Şcolii practice de Înalte-Studii din Paris") şi *Sur la „qualité" des mots* (în „Revue de Philologie, de Litt. et d' Hist. anciennes", 1923, p. 65 sqq.). — Observăm aici, că corespondentul etimologic lat. al gr. συνώνυμος, *cognominis*, n'ar puteà înlocuì cu succes termenul grec, deoarece, dacă, pe de o parte, el trezeşte ideea de „cognomen", deci de nume accesoriu pentru aceeaşi persoană, adecă, în definitiv, „sinonim", pe de altă parte, sensul său propriu e acela de „tiz", adecă de *omonim* (ὁμώνυμος).

[13] *Patrii sermonis egestas*, de care se plângeà Lucreţiu (I, 832), căutând zădarnic un echivalent latin pentru gr. ὁμοιομέρειαν, rămâne o realitate, cu toată elasticitatea şi plasticitatea vocabulariului plautin, invocate de E. Norden (*Bildungswerte der lat. Literatur u. Sprache*, p. 7), tocmai din pricina meticuloasei preocupări de puritate şi paritate a expresiei (*purus sermo, proprietas verborum*), care urmăreşte termenul adecvat şi nu se mulţămeşte cu aproximaţii ori cu „succedanee", ca redarea tale-quale, în felul expeditiv al poporului (Liviu, XXVII, 11, 4: „quos 'androgynos' volgus, ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba graeco sermone appellat"), sau decalcarea după greceşte, oricât de circumstanţiată, potrivit reţetei lui Horaţiu (*Ep. ad Pis.*, v. 52 sq.: »et nova fictaque nuper . . . verba . . . si graeco fonte cadent parce detorta«).

[14] V., în special: P. Cauer, *Die Kunst des Übersetzens*, passim, şi Wilamowitz-Moellendorff, *Was ist Übersetzen*, în „Reden u. Vorträge", pp. 1—26 (despre metafrastofobia lui Moriz Haupt, relevată acolo, cf în deosebi Chr. Belger, *Moriz Haupt als academischer Lehrer*, p. 144 sqq.: „Gegen das Übersetzen"). — Ca sinon. arhaice pentru „traducere" (cf. *translaţiune, versiune*), notăm, pe lângă grecismul *metafrasis*, următoarele: *a întoarce, a tălmăci* (cf. *tâlcul*, „interpretà"), *a prepune* (v. *Omagiul Bianu*, p. 249, n. 1 şi cf. *a pune pe românește*, germ. *übersetzen*, fr. *transposer*), *a preface* (cf. *Bibl. rom. v.*, I, 200; II, 534), *„a scoate* dentr'o limbă pre l. românească" (*ibid.*, I, 95), s. „pre înţăles rumănescŭ" (*ibid.*, I, 228), *„a primenì* de în altă limbă pe l. rumănească" (*ibid.*, I, 121), *„a izvodì* din alte l." (*ibid.*, I, 168; cf. p. 234: „di pe izvod gr. pre l. noastră am întorsŭ"), ba chiar *„a descoperì* dintr'altă limbă pre limba neamului său" (*ibid.*, II, 32), pentru care cf. „scoţându-se dentru *acoperiré* limbii striine" (*ibid.*, I, 220) — *A grăi în limbă* s. *în limbi* (*ibid.*) e γλώσσαις λαλεῖν al Scripturii.

[15] Că, pentru „fericirea postumă", Horaţiu întrebuinţează, nu pe *beatus*, ci pe *felix*, se vede şi din cunoscutul pasagiu al Satirei importunului (I, 9, 28): „Omnes composui. — *Felices!* nunc ego resto". — Aceeaşi idee, aproape, şi'n engl. *blessed*, „mort", propr.: „binecuvântat" (cf. şi n. 17).

[16] Non possidentem multa vocaveris
recte *beatum*; rectius occupat
nomen *beati*, qui deorum
muneribus sapienter uti
duramque callet pauperiem pati
peiusque leto flagitium timet . . .

[17] Cu tot înţelesul de „răposat" (fr. *feu*) al acestuia, *glückselig* n'are a face cu *Seele*, »suflet«, mai mult decât *trübselig, armselig:* ele sânt, de-

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

Etimologia populară a găsit, totuşi, teren de exploatat în această omonimie şi, astfel, alăturea de *armselig*, a rezultat, neapărat, şi un *seelenarm*, »sărac cu duhul, *pauper spiritu*« (cf. Bréal, *Sémantique*[2], p. 50), sinonim congener cu engl. *silly* (cf. şi fr. *benêt*=*benedictus*, sl. *blažen*, rom. *prost*).

[18] Despre Τύχη-*Fatum* (cf. Ἀνάγκη-*Necessitas*), cu sinonimele-i Μοῖρα, Εἱμαρμένη, Πρόνοια, v. Roscher, *ad. loc.*, şi mai ales: E. Rohde, *Der griech. Roman*[2], p. 296 sqq. — Paralela cadrează perfect, întrucât însuşi sensul etimologic al lui δαίμων e acela de »dispensateur« (v. Boisacq), al unei zeităţi a destinului, cu toate obiecţiile lui Fraenkel (*Indogerm. Forschungen*, XLI [1923], p. 169 sqq.), care pleacă de la înţelesul de „furios" al homericului (ἐπέσσυτο) δαίμονι ἴσος. — Pentru sensul, secundar, de »defunct, mort« al lui δαίμων, v. Perdrizet, în »Revue des Études Grecques«, 1921, p. 79 (δαιμόνων ἱδρύματα = cimitire) şi cf. lat. *divus* (în opoziţie cu *vivus*).

[19] Vr. *a eftini* = a miluì, a se îndurà (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 386), *eftinătate*=îndurare, milă, dar şi: »bielşug« (*ibidem*). — „Domniĭ ceĭ marĭ şi *efteni*", şi'n Predosl. la „Ist. Ţărĭĭ-Rum." (N. Iorga, *Cronicele muntene*, 154).

[20] Pentru forma *tifericesc* = fericesc, care a fost explicată ca provenind din *te fericesc* (v. Pamfile, *Jocuri de copii*, II, 417), cf. *tifilicie* = fericire (*ibidem*): corupţie din neologismele *heretisesc* (cf. vr. *sinharisesc* = συγχαίρω) şi *felicitez*, contaminate cu *rericesc*, sau ngr. τυχηρός (cf. vr. *distihie* = δυστυχία), dacă nu un reflex al turc. *teferrüdj*, «récréation, délassement; certaines fêtes ou foires que les corps de métier se donnaient tous les dix ou vingt ans, pour célébrer la maîtrise de tous les apprentis du même métier, qui pendant ce long espace de temps étaient passés maîtres« (Kieffer-Bianchi, I, 312).

[21] Relevat şi la S. G. Longinescu, *Medicina Legală în legile vechĭ româneşti* (extr. din »Curierul Judiciar« pe 1923), p. 23. Cf. Dicţ. Acad., s. v. *greu*, p. 307[2].

[22] Mr. *'ngârcată*, »borţoasă« (Dalametra), aparţine însă la no. 6: e = *încărcată*; cf. *'ngârcari*, »a încărcà, a însărcinà, a împovărà, a umpleà«, *'ngârcâtură*, „încărcătură, împovărare, însărcinare" (*ibid.*).

[23] E sensul etimologic al germ. *Geburt*, „naştere", însuşi; cf. ngr. φοράδα, „iapă", lit.: „care poartă (mânzul)", faţă de ἀγελάδα, „vacă", lit.: „care face parte din cireadă (ἀγέλη)", comparabil, la rândul său, cu germ. *Stute*, „iapă" = vg. *stuota*, „herghelie", cu rom. *femeie* = lat. *familia* (cf. mr. *fumealĭa*, „copii", ca şi'n alb. *fɛmije*) şi, poate (cu toată opoziţia lui Boisacq), şi cu vgr. δοῦλος, „sclav" = δοῦλος, „casă" (v. Glotta, VI, 13). — Pentru germ. *Kalb*, v. Kluge, *s. v.*, şi Walde, s. v. *galba*.

[24] Sinonimica din monografia răp. Marian e, fireşte, departe de a epuiză toată bogăţia vocabularului românesc, — întocmai ca şi cea relativă la nomenclatura nunţii. Să se compare, d. ex., sinonimica p. *logodnă* (*Nunta*, p. 165) cu următoarea listă: *arvonă* (*arvună*, cf. mr. *arâvoană*, „arvună ce se dă la logodnă"), *aşezat* (Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului*, p. 331), *aşezământ* (răsp. din Râncezi-Prahova la Chestionarul Hasdeu, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), *ceaiz* (*ibidem*, din com. Tătaru-Brăila; cf. turc. *djehez*, „dotă", şi rom.-dial. *diumurluc*, „propunerea mirelui către părinţii fetei, cererea în căsătorie"), *credinţă*, (*în*)*credinţare*

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

(cf. fr. *fiançailes*, it. *fidanza*(*re*), „dar fede di sposo"), *făgăduinţă* (cf. it. *promessi sposi*), *împăcuire* (aceeaşi idee de „pact, contract, învoială", în *tocmeală*, *tomneală*, megl. *tuçmiri*, la Papahagi, *Megleno-Românii*, I, 125, mr. *isòsmatâ* = ngr. ἰσιάσματα şi'n sinon. *vorbă*, „tratative, pourparlers': „a fi în *vorbă*"; cf. Analele Dobrogei, IV, 322: „Când se logodesc, se duc şi *fac orbili*"), *legământ* (*legătoare*, *legătură*), *logodnă* (*logornă*, *logolnă*, *logonă*: acesta din urmă, în răsp. din Piua-Petrei, Ialomiţa, la acelaşi Chestionar). — Cf. în sfârşit pasagiul din tratatul lui Radu Mihnea cu Braşovenii la 1612, unde apare, cumulativ: „această *credinţă* şi *legătură* şi *tocmeală*" (N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, p. 24).

[25] O varianţă sporadică: *lutar*, în rev. „Ioan Neculce", III, 28, unde şi: *mozăcant* (p. 29).

[26] *Bandă* se spune, obişnuit, în sens rău: „bandă de tâlhari" (cf. *bandit*); pentru „bandă de lăutari" (v. Dicţ. Acad., s. v. *bandă*), termenul propriu e *taraf*, care, însă, şi el, se întrebuinţează (ironic?) în sensul peiorativ al lui *bandă*: „taraful lui Boţan", se spune, despre „banda" unui călugăr ticălos de la măn. Neamţul, într'o „Hronologhie" din veacul trecut (N. Bănescu, *Stareţul Neonil*, p. 26), cuvântul având, de altfel, odinioară obişnuitînţelesul de „partid", „facţiune" (cf. şi *Istoriile Domnilor Ţarii Rum.*, ed. Iorga, p. XXXIII). Aceeaşi evoluţie peiorativă se observă, de altmintrelea, şi 'n fr. *bande* din vechiul *la grand' bande*, „les musiciens du roi", faţă cu actualul *bande de voleurs*. — Pentru tehnica instrumentelor cu coarde, cf. şi teza d-lui Otto Andersson, *Strâkharpan*, en studie i nordisk instrument-historia, Helsingfors 1923.

[27] O interesantă contaminaţie, între *maghiar* (cf. *magyar*, *magyarán*) şi *ghiorlan*, într'un cântec pop. din col. Teodorescu (reprodus la Vulpian, p. 117):

Ungurean cu suman scurt,
— — — — — — —
Moghior, *moghiorlan!*

Cf. şi Dicţ. Acad., s. v. *gherlan*.

[28] Ar fi, poate, de examinat, dacă n. de sat basarabean *Susleni* nu e pl. unui n. de fam. *Suslea*, resp. *Susul* = rus. *susolŭ*, „Zieselmaus", mai curând decât un dublet al lui *Suseni* (cf. *Gioseni-Giosanu* şi în aceeaşi serie: *Dănsuş*, din care *Densuşianu*, faţă de *Dânsus* = *din sus*, n. de loc. din Muscel, la Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, 98).

[29] *Raton* din fabula lui Gr. Alexandrescu „Şoarecele şi Pisica" e, vădit, o simplă transcriere a fr. *raton*, „şoricel, şoricuţ", din modelul francez.

[30] Cf. însă şi *chipur* = *chipru*, „clopoţel, sdrăngălău" (*ibid.*), poate din ngr. κύπριος, „din Cypru", i. e.: „de cupru" (cf. gr. χαλκεῖον, „clopot"); ori aluzie la sgomot?

[31] V. şi Weigand, *Die Bedeutungsentwicklung von „rost"*, în „Anuarul" său, XII, p. 97 sqq.

[32] Că *procatâr* s. *protacâr*, „avocat", e, de fapt, identic cu *brotacâr*, „broatec, buratec" (p. 82), iar nu germ. *Prokurator* (Mândrescu), se dovedeşte şi prin paralelismul (deşi în alt sens: rapacitate faţă de locvacitate!), it.-dial. *avvocato* = *lucio*, „ştiucă" (cf. it. *raganella*, „răcănel, brotăcel").

[33] *Vĭer*, „putere, toiu": „*vieru* apei" (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 78) e, evident, cătălesc din *vĭr*. — Adăugim, că în slav. există

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56

încă *virij*, *verij*, „étang", care a fost, acum în urmă, deosebit de *vir* (cf. *viroagă*) şi explicat ca un împrumut din germ. *wi(w)ari* = lat. *vivarium* (v. Revue des Études slaves, II [1922], p. 170) şi că interpretarea *Vârciorovei* în legătură cu *vârciolog*, „vir", găseşte o confirmare în n. de oraş *Admont*, explicat de Vasmer (Arch. f. sl. Philologie, 1922, p. 89) ca sl. **vodomoi*ъ, pol. *odmęt*, „Wasserwirbel". — Un sinon. ca *ircov*, „locul unde valurile apei sânt mai mari şi mai multe" (Codin, *o. c.*, p. 42), ar putea constitui, ca un „vocabulum medium", transiţia între grupa sinonimelor aşazicând dinamice (*vârtej*, *genune*, etc.) şi a celor statice: *ochiu*, *noian* (cu varianta: *loian*, din rev. „Ion Creangă"); cf. *ştioalnă* şi *naclă*, „ochiu, vârtej de apă" (aceasta din urmă, la Em. Bucuţă, *Românii dintre Vidin şi Timoc*, p. 131).

[34] Pentru sensul de „munte" al lui *mal*, cf. şi cunoscutul „cal cât un mal" din cimilitura purecelui = *instar montis equus*.

[35] Respectiv, din **muntcel* = *munticel* şi din **munţcel*, refăcut după pl. **munţcei* = *munţicei*; cf. *Monteoru* = **muntĭorul*.

[36] Afară rămâne, de asemene, *muşuroiu*, cu variantele şi familia-i semantică.

[37] Pentru *gorgan* (*curgan*) însuşi, v. art. respectiv din Dicţ. Acad. — Numele de movilă buzoiană *Corcanul* e, de bună-seamă, acelaşi apelativ, care apare mai evident în alte toponimice, cum sânt *Gorgoanele* (movile, Brăila) sau *Gorganul* (sat, Muscel); cf. Marele Dicţ. Geogr., III, 598.

[38] O şi mai mare răspândire toponomastică are *Chiceră* (deosebit de importantă, atestarea documentară din 1500, în rev. „Ioan Neculce", III, 45), care, de asemenea, trebue să fi existat cândva ca apelativ în româneşte (de unde, după Capidan, bulg. *kičerъ*, „pădure măruntă, vârf de munte") şi despre care v. Dacoromania, I, p. 177 sqq. şi Graiu şi Suflet, I, p. 160.

[39] De aceea toponimicul *Cucă* nu poate fi identificat, de laolaltă, fără alegere, cu numele păsării, cum vrea d. Iordan (Zeitschr. f rom. Philologie, 1923, p. 201). — Pentru etymon, cf. şi: turcismul vr. *cuca*, „căciula înaltă şi ţuguiată, pe care Sultanul o dăruia Domnului la urcarea pe tron" (Şăineanu, *Infl. or.*, s. v), *cuca*, „un joc copilăresc" (Viciu, p. 38) şi *cucùle* = solanum tuberosum (ibid.). — Mr. *ciucă*, „bulgăre şi căpăţină de pământ; vârf de munte" (Dalametra), nu lipseşte în topon. dr. (cf. şi no. 3).

[40] Cf. topon. *Glamnie* = sârb. *glamnija*, i. e. *glavnija* (din *glava*, „cap"); ba chiar: *Glăvile*, deal în com. cu acelaşi nume din Vâlcea, *Căpăţina*, munte muscelean şi *Cucuiova*, n. unei movile pe malul Timişului, în hotarul Căvăranului bănăţean (evident, din *cucuiu*). — Pentru *Gămălia*, munte prahovean, cf. şi varianta mold. a apelativului corespunzător: *măgălie* = *gămălie* (ca *măgar-gomar*), pe lângă ung. *gomoly*, *gomolya*, „Ball; kugelförmiger Käse".

[41] Ca o alterare din *gâlmă*, *gâlmeà* poate fi socotit şi *ghelmea*, „ridicătură de pământ, valul lui Traian" (Graiul nostru, I, 365), la Codin: *Ghemelia* = Valul, „un *dul* de pământ ca de 40 m., paralel cu Piteştii" (*Muscelul nostru*, I, 50), iar topon. *Halmul* (deal în Suceava) se identifică cu *Holmul* (cf. ung. *halom*). — Pentru *dul* însuşi, cf. Boceanu, *s. v.*: „ganglion, umflătură" (ca *tumulus-tumor*, etc.).

V. Bogrea

BDD-A14675 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:56